

**Odontites verna (Bell.) Dum. subsp. pumila (Nordst.) A. Pedersen
in Nederland**

door

ANFRED PEDERSEN
(Vordingborg, Denemarken)

Evenals dit het geval is bij de halfparasieten, behorende tot de geslachten *Rhinanthus*, *Melampyrum*, *Pedicularis* en *Euphrasia*, bestaat ook *Odontites verna* (Bell.) Dum. uit een reeks van oecotypen, die morfologisch gezien meer of minder goed van elkaar zijn te onderscheiden. Deze zijn gekarakteriseerd door het gebonden zijn aan verschillende biotopen, door verschillen in bloeitijd en door verschillende geografische verspreiding. Het is nu verder algemeen gebruikelijk, de best kenbare oecotypen in taxonomisch opzicht de rang van ondersoorten te geven.

Zo is subsp. *litoralis* (Fr.) A. Pedersen een in de voorzomer (juni-juli) bloeiende ondersoort van strandweiden, die voorkomt langs het grootste deel van de Oostzee, het Kattegat en voorts langs de kust van de Noordzee tot België. De na verwante subsp. *fennica* (Markl.) is bekend van brakke strandweiden in Finland (MARKLUND, 1).

Subsp. *verna* is een in de voorzomer (juni-juli) bloeiende ondersoort, die als een vorm die waarschijnlijk ontstaan is op cultuurgrond vooral groeit in roggeakkers en in grintgroeven in Midden- en Zuidwest-Europa. Deze is vormenrijk evenals subsp. *serotina* (Wettst.) E. F. Warb. en omvat ook in het midden van de zomer bloeiende vormen, die soms moeilijk van subsp. *serotina* te onderscheiden zijn.

Fig. 1. Verspreiding van *Odontites verna* subsp. *pumila* in Nederland.

Subsp. *serotina* is een in de nazomer (augustus-september) bloeiende ondersoort, in Midden-Europa vooral voorkomend in cultuurweiden en akkers, maar die aan de Oostzee ook overgaat op brakke strandweiden. Deze heeft een euro-siberische verspreiding.

Op de sterker zouthoudende strandweiden van de Zweedse Sont-kust en de Deense Belt, over het noordelijke en westelijke deel van Denemarken tot de kuststreken van Noordwest-Duitsland en Nederland — en waarschijnlijk ook verder westelijk — vindt men een in het midden van de zomer (juli-augustus) bloeiende ondersoort, subsp. *pumila* (Nordst.) A. Pedersen, die zeer goed kan worden onderscheiden van subsp. *serotina* door de volgende kenmerken:

Subsp. *pumila* is 3—20 cm hoog (*serotina*: 10—55 cm), gewoonlijk sterk vertakt

met boogvormig afstaande zijtakken, die ontspringen uit de onderste helft of het onderste derde deel van de stengel (bij *serotina* gaan de vertakkingen hoger, heel vaak tot aan de eindbloeiwijze). De zijtakken zijn 4—9 cm lang (bij *serotina*: 8—20 cm). In de regel komen 2—3 paar intercalaarbladen voor (bij *serotina* gewoonlijk 0—2 paar). Het bovenste deel van de plant is bij subsp. *pumila* meer rood gekleurd. De bladen van *pumila* zijn kleiner, smaller en dikker. De kelktanden zijn korter dan of ten hoogste even lang als de kelkbuis en breed driehoekig. De rijpe doosvrucht is uitgerand en steekt boven de kelktanden uit, wat over het algemeen niet het geval is bij *serotina*. Kleine, onvertakte exemplaren zijn bij subsp. *pumila* steviger dan bij subsp. *serotina*.

Subsp. *pumila* staat in volle bloei ca. 14 dagen voordat subsp. *serotina* begint te bloeien. Als een typisch oecotype van de strandweiden groeit hij in de associatie van *Juncus gerardii* en *Festuca rubra*, met *Trifolium repens*, *Trifolium fragiferum*, *Carex distans* en *Centaureum vulgare*, in de duinen ook samen met *Juncus atricapillus*. Hij is in hoge mate karakteristiek voor de zandige strandweiden op de rij van Waddeneilanden, die zich uitstrekt van Zuidwest-Denemarken tot Nederland. Een modificatie van subsp. *pumila* is als *Odontites serotina* f. *pumila* in 1898 door Nordstedt beschreven van de Zweedse kust van de Sont, vanwaar dan ook het lectotype afkomstig is, dat zich in het Botanisch Museum te Lund bevindt (PEDERSEN, 3). In Denemarken komt subsp. *pumila* het meest voor in de omgeving van de Limfjord, benevens op de Waddeneilanden en in de kustweiden in Zuidwest-Jutland (kaart bij PEDERSEN, 4). Van de Duitse Oostzeekust zijn vondsten bekend van Mecklenburg (ten Noorden van Bützow). Aan de Noordzeekust in Sleeswijk-Holstein komt hij veel meer voor, en in het herbarium van het museum te Kiel liggen exemplaren van vele polders aan deze kust, benevens van de Noordfriese eilanden en van Eiderstedt.

Uit het materiaal van het Rijksherbarium te Leiden blijkt, dat subsp. *pumila* rijkelijk voorkomt in Nederland. Op enige vellen is door A. G. de Wilde toegevoegd de determinatie: „duinvorm”.

Vindplaatsen (fig. 1):

Schiermonnikoog: duinvalleien en wegranden, o.a. ten O. van het dorp en Oosterkwelder, 1860, 1867, 1926, 1956.

Ameland: duinen, o.a. W. van Nes, 1865, 1935.

Terschelling: Oosterend, 1884; Groene Strand, 1886, 1937; Grie, 1895; Bosplaat, 1937, 1946, 1952, 1953, 1958.

Vlieland: o.a. Kroonpolders, 1946.

Texel: bij De Cocksdorp, 1860; polder Waal en Burg, 1899; de Slufter, 1918, 1921; de Mui, 1926, 1937; de Geul, 1935.

Wieringen: 1857.

Groningen: Scharmer, 1829; weiland achter Vorenkamp bij Groningen, 1867.

Friesland: Hallum, gem. Ferwerderadeel, 1865; O. van Stavoren, 1929; tussen Roodkerk en Hardegarijp, 1930; Welsrijp, gem. Hennaarderadeel, z. j.

Noord-Holland: Overveen, duinen, 1872; ten N. van Petten, duinen, 1891; Den Helder, a. h. Noordhollands Kanaal, 1902; Anna Paulowna, 1903; langs de Schinkel, z. j.; langs de Haarlemmervaart, z. j.

Zuid-Holland: Katwijk, duinen, 1844; de Beer, 1913, 1919, 1928, 1948; Goeree,

Groene Strand, 1917, 1934; Vlaardingen, Vulcaanhaven, 1930; Oostvoorne, duinen, 1934; Noordwijk, duinen 1937; Vondelingenplaat, 1938; Rozenburg, „Het Wijde Slik”, 1955 (hierbij opvallend grote exx.).

Zeeland: Zuid-Beveland, ten N.W. van 's Heer Arendskerke, 1937.

Literatuur

1. G. MARKLUND, Die Gattung *Odontites* in Finnland. Acta Soc. Fauna et Fl. Fennica 72 (16), 1955, p. 1—18.
2. O. NORDSTEDT, Ett par ord om de svenska *Odontites*-arterna. Bot. Notiser 1898, p. 219—220.
3. A. PEDERSEN, *Odontites verna* ssp. *pumila* emend., en ny underart fra svenske og danske strandenge. Bot. Tidsskr. 58, 1963, p. 290—296.
4. —, *Scrophulariaceernes* og *Orobanchaceernes* udbredelse i Danmark. Bot. Tidsskr. 59, 1963, in druk.

Summary

The author gives a brief survey of ecology, distribution, and differences in flowering time of *Odontites verna* (Bell.) Dum. subsp. *verna*, subsp. *litoralis* (Fr.) A. Pedersen, subsp. *fennica* (Markl.), subsp. *serotina* (Wettst.) E. F. Warb., and subsp. *pumila* (Nordst.) A. Pedersen. In a description of the last named differential characters with subsp. *serotina* are stressed. Subsp. *pumila* is known from sandy pastures along the coasts of S. W. Sweden, Denmark, N. and N. W. Germany, and the Netherlands. Fig. 1 gives a map, showing the distribution in the Netherlands, based on the material of the Rijksherbarium, Leiden.